

The Mythical Sources of Rudabeh

Fatemeh Haji Rahimi*

Corresponding Author, Ph.D. in Epic Literature, Qom University, Qom, Iran,
f.bajirahimi2015@yahoo.com

Salman Rahimi

Assistant Professor of Persian Language and Literature, Department at Al-Mustafa
Virtual University, Qom, Iran s.rahimi@mvu.ir

Article Type

Research Article

Article History

Received

September 26, 2021

Received in Revised Form

December 16, 2021

Accepted

February 19, 2022

Published Online

June 22, 2025

Keywords

Rudabeh,

India,

Iran,

Goddess-Mother,

Shahnameh.

ABSTRACT

Based on the mutual cultural influences between India and Iran, it is possible to trace the roots of certain Indian myths back to Iran. A close examination of the characters Rudabeh and Zal in the *Shahnameh* suggests that these figures may originate from ancient mythological sources. Considering the powerful traits of Rudabeh in the *Shahnameh*, along with recurring and similar mythical elements within her character, it can be concluded that her persona reflects ancient themes from prehistoric matriarchal societies—primarily related to authority, the praise of goodness, the magnificent water mother, and the mother of love. This study employs a descriptive and analytical approach aimed at identifying similarities between the goddess Saraswati of India and Rudabeh in the *Shahnameh*. Both figures share essential features such as foreign origins, maternal self-reliance, sperm storage, immortality, and symbolic connections to water, the moon, snakes, mountains, mythological birds, and the narcissus flower. These parallels suggest that Rudabeh is a reflection of the ancient Indian goddess of water.

Cite this Article: Haji Rahimi, F., & Rahimi, S. (2025). The mythical sources of Rudabeh. *Literary Text Research*, 29(104), 173-199. <https://doi.org/10.22054/LTR.2022.63817.3459>

© 2025 by Allameh Tabataba'i University Press

Print ISSN: 2251-7138 **Online ISSN:** 2476-6186

Publisher: Allameh Tabataba'i University Press

Homepage: <https://ltr.atu.ac.ir>

DOI: 10.22054/LTR.2022.63817.3459

**ATU
PRESS**

Introduction

Human history begins with myths—stories that may have different names but share a unified and compatible worldview. The comparative study of myths aims to uncover their deeper meanings, especially when common symbols convey a single, universal message. Although myths vary in details, their underlying structures are similar because they follow a universal pattern. Iranians and Indians, who both identify as Aryans, lived together for a long time, which allowed many of their shared beliefs to persist even after their separation. When the Aryan people migrated into Iran, they brought with them the traditions and legends of their ancestors, who had lived alongside the Aryans of India. These myths and traditions, also common among the Hindu people, remained among the Iranian population but gradually evolved over time. The oldest evidence about the beliefs of the ancient Aryans of India and Iran comes from a tablet discovered in Bogazkoy near Ankara, Turkey. This tablet depicts gods and goddesses worshiped by the ancient Aryans, many of whom continue to be revered in India today.

Ferdowsi, inspired by the ancient myths and traditions of old stories, did not overlook the myths and traditions of India. This study aims to explore the relationship between Saraswati, the Indian goddess of water, and the character of Rudabah in the *Shahnameh*, seeking common themes to support this hypothesis. Most Indo-Iranian gods lost their original mythological status following the migration of these peoples to Iran and India during the second millennium BC, but their influence persisted in the form of heroic figures. This phenomenon is also observed in other Indo-European mythologies, such as Greek, Roman, and German traditions. In the *Shahnameh*, narratives involving goddesses often transform them into female warriors. While warriors are expected to engage in battle in both myths and epics, water and rain goddesses do not bring rain in epic tales. The roles of gods in epics are diminished, but elements like monarchy, clergy, and warfare remain prominent. These originally divine figures are recast as humans within the epic world but are endowed with extraordinary and superhuman traits.

In the *Shahnameh*, we encounter many women who possess superhuman qualities or are likely regarded as fairies or goddesses. This research focuses on the character of Rudabah, who embodies important attributes of an ancient goddess that have survived through time. Rudabah is one of the most renowned and virtuous women in the *Shahnameh*, especially notable for giving birth to Rostam, who greatly enriches Iran's national epic. Rostam lives a long life, but after his death, Rudabah descends into the brink of madness before eventually surrendering to her fate. Rudabah is a descendant of Ajidhak, a demonic dragon who was the guardian of water. She is linked to the demonic realm and is given the titles "Divzad" (daughter of a demon) and "Magic-Woman." Throughout the *Shahnameh*, Rudabah is described as one of the most beautiful women and is likened to a fairy. Fairies in the mythology are often associated with water and rain, which may explain why they are said to dwell near water-related places.

Literature Review

Many articles, theses, and books have previously explored the comparative study between India and Iran, each addressing the topic from different angles. Important works include *Introduction to the Myths and Symbols of Iran and India* (2007) by Abolghasem Dadvar and Elham Mansouri, published by Al-Zahra University in Tehran. In this book, the authors first examine the concept and symbolism of myth in ancient Iran and India, then introduce the gods, goddesses, and ancient symbols of both cultures. Another significant study is *Goddess of Ancient Iran and India* (2009) by Farah Thamudi (Aron, Tehran), which investigates the existence and varieties of goddesses in ancient Iranian and Indian cultures, drawing on ancient poems, the Avesta, the Rigveda, and early scholarly research. *Mythical Structure of the First Battle of the Indo-Iranian Hero* (2017) by Leila Haqparast, Mohammad Jaafar Yahaghi, and Maryam Salehinia, published in *Researches on Persian Language and Literature*, structurally analyzes the narratives of the first battles of the three famous Iranian warriors Garshasb, Sam, and Rostam. This study reveals their common structural pattern and aligns it with the myth of the Indo-Iranian war god's battle against the drought demon in Indian mythology. Finally, the *Comparative Study of Water Myth in Iranian and Indian Mythology* (2014), published in the *Quarterly Journal of Subcontinental Studies*, compares the symbolism of water in the myths of Iran and India, noting that water is among the first material creations in the cosmogonies of both peoples, highlighting its vital importance in their cultures.

Methodology

In this article, using a comparative-analytical method, the Indian myth of fertility and blessing embodied by Sarasuti and its transformation into the earthly character of Rudabah are examined, focusing on the social significance of this myth and exploring their possible similarities and differences.

Conclusion

Having a long and superhuman life, being descended from the demonic world, and belonging to a foreign royal dynasty (Azhdhahk), Rudabah embodies functions related to love, beauty, determination, fertility, and the support of an ideal and powerful warrior. These aspects collectively allow us to recognize her as a reflection of the enduring myth and ritual of the goddess of water and fertility in ancient India. Among the traits and symbols associated with Rudabah—such as water, the moon, cedar, pomegranate, snake, narcissus flower, and lotus—are emblematic of femininity and connected to the goddess of water, blessing, and fertility. It is highly likely that Rudabah represents a synthesis of reflections of the ancient Indian water goddess, with the role and actions of the Indian goddess having been transferred and transformed into the character of Rudabah within the epic narrative of the *Shahnameh*.

سرچشمه‌های اساطیری رودابه

نویسنده مسئول؛ دانش‌آموخته دکتری ادبیات حماسی، دانشگاه قم، قم، ایران؛
f.hajirahimi2015@yahoo.com
استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه مجازی، جامعه المصطفی قم، قم، ایران؛
s.rahimi@mou.ir

فاطمه حاجی رحیمی *

سلمان رحیمی

چکیده

اقوام هند و ایران پیش از آن‌که از موطن اصلی از هم جدا شوند، مدتی طولانی در کنار هم می‌زیستند و واجد یک فرهنگ، زبان، مذهب و اساطیر مشترک هندوایرانی بودند. با توجه به تأثیر فرهنگی متقابل ایران و هند بر یکدیگر، گاهی این امر امکان‌پذیر است که بتوان ریشه اسطوره‌های هندی را در ایران نیز جستجو کرد. با مروری بر داستان زال و رودابه در شاهنامه و جستجو در رمزگان‌هایی که در شخصیت رودابه به صورت بارزی جلوه‌گر شده، درمی‌یابیم که این شخصیت، در ژرف‌ساخت خود ممکن است به اصل و پیشینه‌ای اساطیری برسد. با بررسی ویژگی‌های این مَهِین‌بانو و مطالعه کردارهای او در شاهنامه از یک سو و همچنین ردیابی ریشه‌های اساطیری همسان و تکراری در لایه‌های زیرین شخصیتی وی، احتمالاً بتوان به یک بُن‌مایه کهن در جوامع مادرسالارانه عصر ماقبل تاریخ رسید که در آن ستایش و اقتدار الگوی الهه - مادر بزرگ آب، باروری و عشق، قلمرو وسیعی را به خود اختصاص داده بود. آن الهه در هریک از سرزمین‌ها و مناطق جغرافیایی کهن با کردارها و خویشکاری‌های مشابه و با نام‌های مختلفی جلوه‌گر شده است. نوشتار حاضر که با روش توصیفی - تحلیلی انجام شده، درصدد یافتن ویژگی‌های مشترک و همسان میان خدایانوی سرسوتی در هند و رودابه در شاهنامه فردوسی است. رودابه با داشتن ویژگی‌های مهم همچون: تبار بیگانه، خویشکاری مادرانه، نگهداری نطفه، نامیرایی، ارتباط با آب، ماه، مار، کوه، پرندگان اساطیری، گل نرگس و غیره این انگاره را سامان می‌بخشد که به احتمال بسیار، ترکیبی از بازتاب‌های ایزدبانوی کهن آب در هند است.

نوع مقاله

مقاله پژوهشی

تاریخچه مقاله

تاریخ دریافت:

۱۴۰۰/۰۷/۰۴

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۰/۰۹/۲۵

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۰/۱۱/۳۰

تاریخ انتشار:

۱۴۰۴/۰۴/۰۱

کلیدواژه‌ها

رودابه،

هند،

ایران،

الهه-مادر،

شاهنامه..

استناد به این مقاله: حاجی رحیمی، فاطمه، و رحیمی، سلمان. (۱۴۰۴). سرچشمه‌های اساطیری رودابه. متن پژوهی ادبی، ۲۹(۱۰۴)، ۱۷۳-۱۹۹.

<https://doi.org/10.22054/LTR.2022.63817.3459>

© ۱۴۰۴ دانشگاه علامه طباطبائی

ناشر: دانشگاه علامه طباطبائی

شاپا چاپی: ۷۱۳۸-۲۲۵۱

شاپا الکترونیکی: ۶۱۸۶-۲۴۷۶

نشانی وبگاه: ltr.atu.ac.ir

مقدمه

تاریخ انسان با اسطوره‌ها شروع می‌شود؛ اسطوره‌هایی که عناوینی متفاوت؛ اما دنیایی متحد و سازوار با هم دارند. بررسی تطبیقی اسطوره‌ها رازگشایی کامل‌تر آن‌هاست؛ به‌ویژه آن هنگام که نمادهایی مشترک، معنایی واحد را حکایت می‌کنند. هرچند اسطوره‌ها در جزئیات با هم متفاوت‌اند؛ اما ساختارشان شبیه به هم است؛ زیرا طرحی جهانی دارند. ایرانیان و هندیان که خود را آریایی نامیده‌اند، از آنجا که دیرزمانی با هم می‌زیسته‌اند، عقاید مشترک‌شان پس از جدایی آن‌ها از هم، تا مدّت‌ها نیز باقی مانده است. قوم آریا هنگام ورود به ایران، داستان‌ها، روایات و اساطیری از نیاکان خود که با آریاهای هند یکجا زندگی می‌کردند همراه آورد. این اساطیر و روایات که میان قوم هندو نیز رایج بوده در میان قوم ایرانی باقی ماند و به مرور زمان تحولات و دگرگونی‌هایی در آن‌ها راه یافت. قدیمی‌ترین اطلاعات به‌دست آمده درباره اعتقادات و دین آریایی‌های باستانی هند و ایران لوحی است که در بغازکوی نزدیک آنکارا در ترکیه کشف شده است. «این لوح از عهدنامه‌ای صحبت می‌کند که مربوط می‌شود به قرن چهاردهم پیش از میلاد مسیح و میان حاکمی از سرزمین میتانی و پادشاه هیتیان بسته شده است. در این لوح از خدایان و خدایانوانی که نزد آریایی‌های قدیم مورد پرستش بوده‌اند و هنوز نیز در هند مورد احترام و ستایشند مانند: میترا، ورونا و ایندرا و سرسوتی و ... نام برده شده است» (صمدی، ۱۳۶۷: ۱۸).

اقوام آریایی که در هزارهٔ دوم تا سوم پیش از میلاد در ناحیه‌ای حدّ فاصل دریاچه اورال و دریای سیاه به این سرزمین کوچ کرده‌اند، اساس تمدّن و فرهنگ آریایی در ایران و هند را بنیان نهادند. طوایف آریایی هند، تمدّن و فرهنگ ودایی و طوایف آریایی ایران تمدّن و فرهنگ اوستایی را پی‌ریزی کردند (دادور و منصوری، ۱۳۸۵: ۲۸۱). «به لحاظ قدمت و گستردگی تمدّن‌های کهن ایران و هند و پیدایش خدایان اسطوره‌ای و سمبل‌ها، گسترهٔ پژوهش در این تمدّن وسیع همواره مورد توجّه پژوهشگران بوده است. نژاد، زبان، مذهب و آثار به‌جا مانده از تاریخ گذشته بیانگر اشتراک بسیار دو تمدّن است. با وجود تفاوت‌های اسطوره‌های ایرانی و هندی، این اسطوره‌ها دارای پیوندهای بسیار با یکدیگر بوده که ناشی از منشأ واحد پیدایی و شکل‌گیری اقوام هند و ایران از قوم هندو اروپایی است. با توجه به تأثیر فرهنگی متقابل ایران و هند بر یکدیگر، گاه این امکان وجود دارد که بتوان ریشهٔ اسطوره‌های هندی را در ایران نیز جست‌وجو کرد. در عصر شکل‌گیری حماسه‌ها در ایران، در دورهٔ پارتیان اشکانی و کوشانیان، نقّالان و گوسانان در بارهای آنان به شیوهٔ بازگویی مجدد شرح زندگی و خویشکاری‌های شخصیت‌ها و خدایان و خدایانوان اساطیری با افزودن شاخ و برگ‌ها و یا کاستن صفات و کردارهای آنان، حماسهٔ ایران را پی می‌ریختند» (فاتحی، ۱۳۹۶: ۲۰۲) در این میان، اسطورهٔ الههٔ آب، همپا و همانند شمار عظیمی از دیگر

شخصیت‌های اساطیری است که در سیر گذارشان به عالم حماسه‌ها خصوصیات ماورایی و خارق‌العاده آن‌ها، دستخوش تحولاتی شده است.

در عصر ساسانیان روابط سیاسی و بازرگانی و فرهنگی میان دربار ایران و راجاهای هندوستان همچنان برقرار بوده است. فردوسی با مطالعه و بررسی اساطیر و روایات کهن قدیمی هند، به شاهکار خود رنگی خاص بخشیده است. وی با الهام از اساطیر کهن و روایات داستان‌های قدیمی از اسطوره‌ها و روایات هندوستان غافل نمانده است. مهم‌ترین هدف نگارنده در این پژوهش بررسی ارتباط میان سرسوتی ایزدبانوی آب در هند و شخصیت رودابه، از برجسته‌ترین زنان شاهنامه و یافتن مضامین مشترک برای فرضیه مطرح شده است. بیشتر خدایان هندوایرانی در پی مهاجرت آن مردمان به ایران و هند در طول هزاره دوم پیش از میلاد، مقام اسطوره‌ای پیشین خود را از دست دادند؛ اما تأثیر آنان، این‌بار در شکل قهرمانان باقی ماند. این امر در دیگر اساطیر هندواروپایی، همچون یونانی، رومی، آلمانی و غیره نیز صادق است.

روایات مربوط به الهه‌گان/ ایزدبانوان در شاهنامه به صورت زنان پهلوان درمی‌آیند. پهلوان چه در اسطوره‌ها و چه در حماسه‌ها باید بجنگد؛ اما الهه آب و الهه باران‌آور دیگر در حماسه نمی‌توانند باران بیاورند. «در حماسه نقش ایزدان پایین می‌آید؛ ولی آنجایی که سلطنت، روحانیت و مسئله جنگ وجود دارد، این‌ها را می‌توان دید» (بهار، ۱۳۸۶: ۵۷۰). مهرداد بهار، راز بقای اساطیر تا زمان ما را قدرت تطبیق آن‌ها با شرایط فکری و اجتماعی تازه به تازه می‌داند (همان: ۵۱). به بیان دیگر، این شخصیت‌های در اصل خدایی، این‌بار به‌عنوان انسان، در عالم حماسه به هیئت انسانی نزول کرده‌اند؛ اما با خصوصیات ویژه و فوق‌انسانی بازسازی شده‌اند. «آریاهای هند وقتی از فلات ایران پیش تاختند و به هند هجوم بردند، صرف‌نظر از سایر اسامی، کلمات "رسا"^۱ و "سرسوتی"^۲ و "بالهیکه"^۳ را از ایران به هندوستان بردند و دو رودخانه و یک ناحیه را در آنجا نام‌گذاری کردند (جلالی‌نائینی، ۱۳۸۵: ۳۷).

گاهی نیز خدایان و خدایانوان بخشی از خویشکاری‌های اسطوره‌ای خود را به پهلوانان یا پهلوان - بانوان حماسه می‌بخشند و این خویشکاری‌ها با ورود به دنیای پهلوانان، ظاهری انسانی به خود گرفته است. ایشان نماینده تام خدایان در پهنه گیتی می‌شوند. مهم‌ترین پرسش پژوهش حاضر به این شرح است: آیا نقش و خویشکاری ایزدبانوی آب در هند، در تکوین حماسی به نقش و ویژگی «رودابه» در شاهنامه منتقل شده است؟

1. Rasa (اوستا): (Ranha)

2. Balhika

پیشینه پژوهش

مقالات، پایان‌نامه‌ها و کتب بسیاری را می‌توان نام برد که پیش از این به مطالعه تطبیقی میان هند و ایران پرداخته‌اند و هریک از جنبه‌ای به بیان مسئله پرداخته‌اند. برخی از این پژوهش‌های مهم عبارت‌اند از: دادور و منصوری (۱۳۸۵) «درآمدی بر اسطوره‌ها و نمادهای ایران و هند». نویسندگان در این اثر نخست به بررسی نماد و معنای اسطوره در ایران و هند باستان پرداخته‌اند و سپس ایزدان و ایزدبانوان و سمبل‌های کهن ایران و هند را به ترتیب معرفی می‌کنند. ثمودی (۱۳۸۷) «ایزدبانوان ایران باستان و هند». نویسنده در این کتاب به بررسی وجود و انواع ایزدبانوان در فرهنگ باستانی ایران و هند با استناد به سروده‌های کهن، اوستا، ریگ‌ودا و تحقیقات باستان پرداخته است. حق پرست و همکاران (۱۳۹۵) «ساختار اسطوره‌ای نخستین نبرد قهرمان هندوایرانی». در این پژوهش با بررسی ساختاری روایت‌های نخستین نبرد سه جهان‌پهلوان نام‌آور ایرانی گرشاسب، سام، رستم الگوی ساختاری آن‌ها را نمایان می‌سازد و هم‌سویی این الگو را با اسطوره نبرد ایندره - ایزد جنگ هندوایرانی - با ورتره اهریمن خشکسالی نشان می‌دهد. بارانی و خانی سومار (۱۳۹۲) «بررسی تطبیقی اسطوره آب در اساطیر ایران و هند». در این پژوهش سعی بر آن است که عنصر آب در اسطوره‌های ایران و هند به‌طور تطبیقی بررسی شود. بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهد که آب در اسطوره آفرینش هر دو قوم، جزو نخستین آفریده‌های مادی است و این به خاطر اهمیت این عنصر در زندگی آنان بوده است. بیرانوند و صحرایی (۱۳۹۵) «بررسی تطبیقی شخصیت‌ها و کارکردهای آن‌ها در داستان‌های سیاوش و رامایانا». این پژوهش شخصیت‌های دو داستان مذکور را براساس ویژگی‌ها و کنش‌های مشترک تطبیق می‌دهد و به این نتیجه می‌رسد شخصیت سیاوش و رام در موارد زیر به هم شباهت دارند: وفاداری به پدر، دنیاگریزی و غیره و سودابه و کیکئی در نیرنگ‌بازی و حسادت و دشمنی با ناپسری، و کاووس و جسرت در دودلی میان زن و فرزند، افراسیاب و راون در قدرت‌طلبی و جهان‌آشوبی، فرنگیس و سیتا در گرفتارشدن به دست افراد ستمگر. پژوهش حاضر با روش تطبیق شخصیت رودابه و ایزدبانوی آب در هند، برای نخستین بار است که تحقق می‌یابد.

روش پژوهش

در این پژوهش با روش تطبیقی-تحلیلی، اسطوره باروری و برکت هندی به نام سرسوتی و تحوّل آن به شخصیت زمینی رودابه به جایگاه این اسطوره در جامعه و شباهت‌ها و تفاوت‌های احتمالی آن‌ها با هم پرداخته شده است.

یافته‌ها

ویژگی‌های عمومی خدایان و خدایانوان هندی

اقوام آریایی مانند سایر ملل پارینه ایزدان را نظیر جهان انسانی در نظر می‌گرفتند. بعضی معبودان را مذکر و بعضی دیگر را مؤنث می‌دانستند. زمین را به‌عنوان زن/مادر بزرگ تلقی کرده و از همان زمان تعبیر مادر زمین یا مادر وطن در اکثر فرهنگ‌ها رواج پیدا کرد. در میان آریایی‌ها ایزدان و ایزدانوان بسیاری ظاهر شدند که اغلب این خدایان میان هند و ایران مشترک هستند.

توجه خاص انسان بدوی به عناصر طبیعت و جلوه‌های متعدد آن‌ها، موجب شده است انسان اسطوره‌ساز، افزون‌بر پدیده‌های برتر، برای هریک از ویژگی‌های آن‌ها نیز ایزدی تصور کند. شاعران و دایی که متفکران و بینندگان زمان خود بودند؛ برخی از امور کیهانی را به هر خدای برجسته خود نسبت داده‌اند. امر نگهداری و محافظت یا پیدایی زمین، در ودا به خدایان عدیده‌ای چون، پرتھی^۱ و پوشان^۲ نسبت داده شده است. نگهداری آسمان به دیوس^۳، نگهداری از آتش به اگنی^۴، نگهداری از خورشید به سوریه (سریه، سورج)^۵ و نگهداری از سپیده‌دم به خدایانو اوشس^۶ و نگهداری از آب‌ها و مادر رودخانه‌ها به سرسوتی^۷؛ یعنی صفاتی که جنبه‌های خاص و مهم پدیده‌های طبیعی را نشان می‌دهد است، به صورت خدایان مستقلی درآمده‌اند. «خدایان هندو متصف به پاره‌ای از صفات آدمیان‌اند و کارهای آنان کم و بیش شباهت به برخی از ابنای بشر دارد. به گفته ریشی‌ها، خدایان بسان آدمیان و جانوران مخلوق‌اند، نه ازلی و ابدی و از نیستی به هستی گراییده‌اند و همچون آدمیان سر و دست و پا و شکم و دهان و چشم و دیگر اعضا را دارند و مثل آدمیان زن و فرزند و خدمتگزار و منزل و مال و دولت و سلاح و حشم دارند» (جلالی‌نائینی، ۱۳۸۵: ۱۵۰-۱۴۹). ایرانیان در دوره‌ای بسیار طولانی با آریایی‌های ساکن هند مذهب و فرهنگ مشترک داشتند.

جایگاه زنان در شاهنامه

در شاهنامه که اثری حماسی است، زن دارای نقشی تاریخی و عینی است. زن به هیچ عنوان موجودی خوارمایه نیست؛ بلکه حافظ هویت و ارزش‌های والای قومی و نژادی خویش است. نوع دانش و معرفت

1. Prthivi

2. Pusan

3. Dyau

4. Agni

5. Surya

6. Usas

7. Sarasvati

زنان در شاهنامه در شخصیت‌های داستانی متفاوت است؛ اما «دانش زن» دلیلی است بر اینکه زنان از سطوح معرفتی قابل توجهی برخوردار بوده‌اند. اکثر زنان نقش‌آفرین در شاهنامه زنانی نجیب، وفادار و خردمند هستند که زاینده، پرورش‌دهنده و نگاه‌دارنده پهلوانان و شاه‌زادگانند. این زنان در راه انجام خویشکاری خود رنج‌های بسیاری را متحمل شده‌اند. اینان بازمانده ایزدبانوان و الهه‌گان و امشاسپندان اساطیری‌اند که زمانی یاری‌گر آفرینش اهورایی و نیک بوده‌اند، در شاهنامه یاری‌گر و راهنمای همسران و یا فرزندان خود می‌شوند و حتی در مواردی نسبت به آنان خردمندترند. قدمت این زنان به اسطوره‌ها و سنت‌های کهن می‌رسد. آزادترین زنان از خاندان زال و رستم بوده‌اند. این زنان فعال و زنده و واقعی هستند و در خوش طبعی و بذله‌گویی هم‌تا ندارند (معتمدی، ۱۳۸۸: ۸۴).

در شاهنامه با زنان فراوانی روبه‌رو هستیم که به نظر می‌رسد از سرشتی فوق‌انسانی برخوردارند و یا احتمالاً از پریان یا ایزدبانوان به حساب می‌آیند، سودابه، ته‌مین، منیژه، جریره و رودابه از جمله این شخصیت‌ها هستند.^۱ در این پژوهش بر شخصیت رودابه در شاهنامه تمرکز خواهیم کرد، که ویژگی‌های مهم ایزدبانویی بازمانده از قدیم را به ذهن متبادر می‌کند.

رودابه

نام رودابه گواهی است بر پیوند او با آب: «water river the of she»^۲. نام پدر و مادر وی نیز آن‌ها را با لفظ آب مرتبط می‌سازد. مادر رودابه سیندخت^۳ نام دارد، احتمالاً سین=سیند، رودی مقدس+دخت=دختر.^۴ برخی آن را فرزند تابان یا دارای رشد و نمو معنی کرده‌اند. رود به معنی فرزند و رشد و رویندگی+آب به معنی تابش و جلوه نیز آمده است؛ اما برخی نیز معنی آن را "روی تابنده" گفته‌اند (رستگارفاسایی، ۱۳۸۸: ۴۵۹). ثعالبی نام او را «روذاوُس»^۵ می‌داند. بنابر گفته نولدکه، این حتی روایت نزدیک‌تر به روتابک اصلی است که بتوان در شاهنامه یافت. این یک نام ایرانی است و معنی آن «داشتن جاذبه، شکوه، ترقی خواهی و پیشرفت» است.^۶ رودابه دختر مهرباب کابلی (نواده ضحاک و باج‌گذار سام

1. Khaleghi Motlagh, 1999a: 78-273.

2. Skjaerv, 1998: 163.

3. سیندخت هرچند در داستان‌های پهلوانی ماندگار نیست، اما در داستان زال و رودابه درخششی عجیب دارد و چنان نیرومند می‌نماید که در رده خردمندترین زنان مقامی والا می‌یابد.

4. Bahar, 1376 {1997}

5. Ruzavus

6. نک:

Justi, Iranisch namenbuch, S, VIII and p. 261, s.v. "Rudabeh"; Noldeke, Das Iranische Nationalepos, p. 11. Fn. 4.

سوار)^۱، همسر زال و مادر بزرگترین پهلوان شاهنامه رستم است که داستان عشق‌ورزی او با زال زریبی شک از زیباترین عاشقانه‌های شاهنامه حکیم توس به شمار می‌رود.

رودابه از زنان پرآوازه و پاکدامن شاهنامه است که به‌ویژه با آوردن فرزندی چون رستم، عرصه حماسه ملی ایران را بارور کرده است. او عمری دراز می‌زید. پس از مرگ پسرش، به سرحد جنون می‌رسد و سپس حالت ترک و تسلیم درپیش می‌گیرد. رودابه از نسل اژی‌دهاک است، ازدهایی اهریمنی که نگهبان آب بوده است. بدین صورت، رودابه در پیوند با جهان اهریمنی است و عنوان «دیوزاد» و «جادو-زن» می‌گیرد؛ با این همه او در سراسر شاهنامه به‌عنوان زیباترین زنان و همچون یک پری توصیف می‌شود.^۲ پریان با آب و باران ارتباط دارند و شاید به همین دلیل آمده است که آنان در مکان‌هایی مرتبط با آب زندگی می‌کرده‌اند. در شاهنامه اغلب اطلاق واژه «پری»^۳ به یک زن، تأکیدی بر زیبایی فوق‌العاده اوست. «در شاهنامه فردوسی زیبایی زنان به بهترین شکل وصف شده است. معمولاً زنان از هر قوم و نژاد و طبقه‌ای که باشند، بلندبالا هستند، گیسوان سیاه بلند و تن سیمین و چشم نرگس و... دارند» (طالشی، ۱۳۹۵: ۱۲۱).

ناگا^۴ از کلمه (ناگ) می‌آید که در زبان هندی به معنای مار است. چون اکثریت ایالت آسام هند انواع مارهای مختلف را می‌پرستیدند، بنابراین این اصطلاح، یعنی «ناگا» به تمام فرق مارپرست اطلاق می‌شود. ناگاها، از نسل آریایی و فرزندان برهمنند. این قوم دارای قبیله‌های مختلفی است از جمله: (۱) تک چکه‌ها^۵ (۲) اهی^۶ (۳) بشوکی^۷ (۴) شش ناگ^۸ (اعظم لطفی، ۱۳۸۷: ۱۳۸). نام اهی صورت تحول یافته کلمه (اژی، اسی، ازی)، مؤسس تیره پادشاهی است که به نام «ورترا»^۹ ملقب به «دهاک» است. در زبان هندی نوعی مار گزنده و خطرناک است. در زبان سانسکریت و هندی واژه دهاک صفت فاعلی است و معنای آن

در نسخه واتیکان شاهنامه، این نام همچنین Rudaveh نوشته شده است (1/201: n. 11, etac). بنابراین ممکن است که فردوسی، همانند ثعالی آن را روداوه نوشته باشد (خالقی مطلق، ۱۳۹۵: ۳۴).

۱. اشیپگل، EAI ص. ۵۶۷، معتقد است که مهرباب بودایی بوده است.

۲. خالقی مطلق او را یک پریکا می‌داند: ۲۰۱۲: ۳۲.

۳. پری در اوستا، Parika و در فارسی میانه، Parik است. این لغت را از ریشه هندواروپایی Per به معنی زادن و به دنیا آوردن مشتق دانسته‌اند و زاینده و بارور معنی کرده‌اند (حسن دوست، ۱۳۹۳، ج ۲: ۶۸۲). پری جنس مؤنث جادو و از پیروان اهریمن است که برای گمراهی مزدیسنان گمارده شده است (عقیفی، ۱۳۸۳: ۴۶۹).

4. Naga.

5. Takchkhha

6. Ahi

7. Beshoki

8. Sheshnag

9. Vartra

سوزاننده است (ایونس، ۱۳۷۳: ۲۱۳). «گمان می‌رود ضحاک صورت تحریف شده همین واژه «دهاک» باشد. چرا که براساس اصول زبان‌شناسی اگر الف از لغت داهک حذف شود، های هوز مشدد خواهد شد» (اعظم لطفی، ۱۳۸۷: ۱۳۹). بدین ترتیب در تبدیل داهک به شکل دهاک جای تعجب نیست. همین اژی‌دهاک بعدها در تاریخ به نام ضحاک تازی معروف شد، زیرا اجتماع آن زمان در جامعه آن روزی، زندگی در مراحل بدوی بود و آنان از کاربری سلاح بی‌اطلاع بودند، ناگهان در جنگ با دشمن از انواع دهاک‌ها و کژدم‌های زهری برای ترساندن و دور کردن دشمن استفاده می‌کردند.

در ریگ‌ودا، کتاب مقدس هندوان، ضحاک نامش «ورترا» و نام مادرش «دنوا»^۱ و پدرش «امرداس»^۲ است. «چون فریدون از مولود خود، دنیاوند، قصد ضحاک کرد، مقرر ضحاک در آن هنگام در هند بود» (طبری، ۱۳۸۸: ۱۷۶). نام این پادشاه در حماسه ایرانیان بیوراسب و در میان اعراب ضحاک است. در آغاز داستان زال و رودابه، زال به این فکر می‌افتد:

«که در پادشاهی بجنبد ز جای»

سوی کشور هندوان کرد رای سوی کابل و دنبر^۳ و مرغ و مای
(فردوسی، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۱۸۲: ب ۲۶۷)

شکل دوم این بیت:

سوی کشور «هند» وان کرد رای که در کابل و شهر کشمیر و مای^۴

شکل سوم این بیت:

سوی کشور هندوان کرد روی سوی کابل و دنبر و مرغ و موی

آشکار می‌شود که فردوسی کابل و مرغ و مای را در کشور هندوان می‌داند، مرغ به احتمال بسیار همان کشمیر است، زیرا قسمت دوم نام کشمیر «مر» همان مرغ است و امروز بسیار جاها با ترکیب مرغ در کشمیر است.^۵ کابل نیز در ریگ‌ودا، «کوبها» نام دارد و از باستانی‌ترین شهرهای این ناحیه است.

1. Denova

2. Amardas

۳. نام شهری است به هندوستان (برهان قاطع).

۴. جایگاه جادوان باشد (لغت فرس). نام شهری بوده در هندوستان که موضع ساحران و جادوان بوده (برهان قاطع).

۵. در جایی دیگر نیز به کابل و کشمیر به عنوان دو کشور که در جوار هم قرار دارند، اشاره شده است. در نبرد دوازده رخ که رستم با سی هزار سوار متوجه مرز هند می‌شود: بزن کوس روین و شیور و نای / به کشمیر و کابل فزون زین مپای

6. Kubha

پلینی به نام قدیمی آن کاپیا اشاره کرده است توسط کوروش به قلمرو هخامنشیان افزوده شد. در شمال کابل شهرک قدیمی بگرام وجود داشته است.

بررسی داستان زال و رودابه در شاهنامه

ساختار اجتماعی ایران کهن از جمله روزگار فردوسی برپایه نظام مردسالار استوار است و حتی بسیاری از داستان‌های کهنی که به نگارش درآورده و سروده است مبتنی بر اندیشه‌های حاکم بر جامعه ایرانی به شکل "مردسالار" بوده است؛ اما حضور هر یک از زنان در شاهنامه برای هدفی خاص صورت گرفته است. بیشتر داستان‌های شاهنامه پیش از آن که به دست فردوسی تبلور هنری یابند، در اذهان عموم و یا نزد گردآورندگان داستان‌ها وجود داشته است. هویت ایرانی ریشه در اسطوره‌هایی دارد که هزاران سال پیش نیاکان ما آن‌ها را خلق کرده‌اند و استمرار بخشیده‌اند. شاهنامه صحنه برخورد آرای ایرانیان با بیگانگان است و فردوسی شاهنامه را در دفاع از کیان ایرانی سروده است. یکی از راه‌های ارتباط ایرانیان با بیگانگان در شاهنامه، از طریق پیوند زناشویی است.^۱ در این نوع ارتباط، که شکلی عاطفی و مثبت در بر دارد، زن از کشوری بیگانه و مرد از پهلوانان و شاهان ایرانی است. از آن جمله می‌توان به شخصیت‌های دختران سرو، تهمینه، رودابه، سودابه، کنایون، منیژه، ناهید و غیره اشاره کرد.

«تمام زنان بیگانه‌ای که با سرداران ایرانی ازدواج می‌کنند همه از صفات عالی انسانی و کمالات برخوردارند به‌جز سودابه که نتوانست جانب نیکی و بزرگی را به‌خاطر خودرأی بودن نگه دارد» (حیدری‌زاده، ۱۳۹۳: ۳۲). میان داستان‌های عاشقانه شاهنامه از همه عالی‌تر و کامل‌تر داستان دلدادگی رودابه و زال است (اسلامی‌ندوشن، ۱۳۷۰: ۵۹).

در این داستان زال و رودابه بی‌آنکه یکدیگر را ببینند به یکدیگر دل می‌بازند. زال از زیبایی رودابه شنیده است و رودابه از پهلوانی و هوشیاری زال. نخستین قدم آشنایی از طرف رودابه است که ندیمه‌هایش را برای چیدن گل به اطراف سپاه زال می‌فرستد و ندیمه‌ها توجه زال را به خود جلب کرده با او وارد سخن می‌شوند. زال پنهانی وارد قصر می‌شود و با رودابه پیمان ازدواج می‌بندد. سرّامی، در بررسی شخصیت رودابه او را نیرنگ‌باز می‌داند؛ زیرا رودابه به نیرنگ با میانجی‌گری زنی که خود را فروشنده گورها می‌نماید، می‌خواهد با زال رابطه عاشقانه برقرار کند (سرّامی، ۱۳۸۸: ۹۲۳)؛ اما اقدام او به نیرنگ شباهتی ندارد؛ زیرا زال هم عاشق رودابه است» (علی‌نقی، ۱۳۹۰: ۶۲).

۱. از راه‌های دیگر می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- قدرت و یا گرفتن باج و ساو از بیگانه

- استفاده از قدرت پهلوانان.

حضور زن در کنار شخصیت‌های حماسی و اساطیری بسیار متداول بوده است؛ چنانکه اورمزد در کنار خود سپندارمذ و اهریمن در کنار خود جهی را دارد. پهلوان داستان نیز با کمک و همراهی یک عنصر زنانه به کامیابی و پیروزی می‌رسد و این عنصر زنانه در پیشبرد اهداف او بسیار مؤثر است. ازدواجی که در این داستان ناممکن به نظر می‌رسد با تدبیر و کنش سیندخت ممکن می‌شود. ازدواج زال و رودابه دستخوش تبار تازی داشتن رودابه می‌شود. به نظر می‌رسد رودابه به‌عنوان دختری از دشت سواران نیزه‌گزار، «یادآور رنج و تباهی و تیرگی در چشم ایرانیان است؛ چرا که ایرانیان از سرزمین تازی افزون‌بر خاطرات بیدادهای تلخ ضحاک، یادمان‌های تلخ و جانگدازی از پیکارهای خونین با تیره‌ای سامی نژاد چون آشوریان و بابلیان در ذهن داشته‌اند و این سرزمین به‌گونه‌ای نمادین، یادآور تمامی سرزمین‌هایی است که ایرانیان آن‌ها را دشمن می‌پنداشتند» (کزازی، ۱۳۹۱: ۲۶). تصویر رودابه به‌عنوان نماینده‌ای از زن بیگانه در چهارچوب فرهنگ و ذهن ایرانیان شکل گرفته است. یکی از نمودها و نمادهای زن‌سالاری یا مادرسالاری پیشنهاد و پیش‌قدمی زناشویی و خواستگاری از طرف زن و نه مرد است. در داستان رودابه، زمانی که از او خواسته می‌شود با زاری از پدر عذرخواهی کند، او از خواست و هدف خود دفاع می‌کند. حقوقی که ابتکار عمل در عشق و زناشویی یکی از آن‌هاست. این نکته را هم می‌توان از بقایای دوران زن‌سروری در ایران باستان دانست.

در این عاشقانه، بی‌درنگ دو نکته توجه ما را جلب می‌کند: نخست گیسوان بلند که رودابه همچون کمند در دسترس زال می‌آویزد. دیگر، جای گرفتن رودابه در گوشه‌ای، به دور از چشم هر نامحرم. این دو نکته با هم پیوندی استوار دارد و حضور کم و بیش پیوسته آن در قصه‌ها، بازتاب احتمالی آیین‌های بسیار کهن است که فردوسی همچون عنصر زیباشناختی در پرداخت حماسی خود از قصه سود می‌برد. استفاده از گیسوان، همچون یگانه راه رسیدن به دختر، زندانی بودن وی را می‌رساند. از آنجایی که در زمان فردوسی انگیزه زندانی کردن دختر فهم نمی‌شده است، شاعر آن را با فرارسیدن شب و بستن در تعدیل و خردپذیر کرده است. زندانی بودن رودابه بازمانده یک رسم بسیار کهن است که جای پای آن در داستان‌ها دیده می‌شود.^۱

۱. رسم زندانی کردن دختران جوان در جامعه‌ای نخستین، از یکسو با ترس از آلودگی ماهانه او، و از سوی دیگر با آیین پاکشایی دختران پیوستگی دارد. واکنش جامعه در برخورد با این دختران به درجه رشد آن بستگی دارد. «زندانی کردن دختران در رابطه مستقیم با بلوغ جنسی آنان، آیین پاکشایی را به دنبال داشت که در مورد دختران تکیه‌بر آماده ساختن آنان برای ازدواج است» (مسکوب، ۱۳۸۱: ۲۱۱). زندانی کردن دختر با ازدواج او پایان می‌یافت. رودابه، در کاخ خود زندانی است. خانه‌ای که هیچ دری به باغ (فضای بیرون) ندارد (نماد اردوگاه)؛ و زال به تنهایی نمی‌تواند آنجا برود (نشان ممنوعیت راه‌یابی بیگانگان به اردوگاه)؛ از این رو، دایگان شاهدخت (نمادی از استاد

سرچشمه‌های اساطیری رودابه

سرسوتی

سرسوتی: آبی، مائی، سرزمین دریاچه‌ها، خدای رودخانه‌ها، خدای گفتار، خدای دانش و علم، الهه سخن یا فصاحت (جلالی نائینی، ۱۳۸۵: ۷۰۱). در وداها سرسوتی خدایانوی آب و رودی است با همین نام که از هیمالیا و سرزمین کهن آریا به جانب غرب سرازیر می‌شود. «در روزگار کهن این رود و خدایانوی آن به دلیل پاک‌کنندگی، باروری و قدرت حاصل‌خیزی و زلالی و جاری بودن به دریا مورد تکریم قرار داشت» (ایونس، ۱۳۷۳: ۱۵۸). «واژه Sarasvati از ریشه Saras به معنای جاری شدن اخذ شده و با مفهوم آب مترادف است. از سوی دیگر واژه Wati به معنای زن است. این نام از این باور حکایت دارد که زن و آب با هم قرابت دارند» (ذکرگو، ۱۳۹۴: ۳۷). در اسطوره‌های بعدی قدرت سرسوتی کاستی می‌یابد. «در روایتی همانا ویراج نیمه مادینه هستی یافته از پورشه یا پرچاپتی و وسیله آفرینش است. اما غالباً و در باورهای کنونی هندو همسر برهما و مادر وداهایی است که از سر برهما بیرون می‌ریزند؛ و چون همسر برهما دارای قدرت هستی‌بخش همه چیزهایی است که برهما به خلق آنان می‌اندیشد. او خدایانوی هنرهای خلاق و به‌ویژه شعر و موسیقی، فراگیری و علم است» (ایونس، ۱۳۷۳: ۱۶۰). در ریگ‌ودا از این ایزدبانو با عناوین "بهترین مادر"، "بهترین رود" و "بهترین الهه" یاد شده است (Rig Weda, II. 41, 16). در نگاره‌های دینی از او چون زنی زیبا، با پوستی سفید و روشن، هلال ماه بر ابرو و سوار بر پرندۀای زیبا سخن می‌گویند و در برخی روایات او را بر روی سریری از گل نیلوفرآبی نشسته می‌بینیم. گل نیلوفرآبی در اغلب آیین‌های دینی شرق مظهر طبیعت مطلق است. در نتیجه تکیه بر چنین سریری به مفهوم درک حقیقت مطلق و از آن فراتر، تجربه آن حقیقت و اتصال به آن است. رنگ منتسب به سرسوتی سفید است که نماد پاکی است. در برخی موارد رنگ زرد با این ایزدبانو تقارن می‌یابد. زرد، رنگ گل گیاه خردل است که به هنگام جشن بهاری می‌روید و در اغلب نیایش‌های مربوط به این ایزدبانو به کار گرفته می‌شود (ذکرگو، ۱۳۹۴: ۴۲). پوشش وی با رنگ‌های مختلف دیده می‌شود که سفید و سرخ از جمله آن‌هاست.

رازآموز) به بهانه تهیه دسته گلی از بوستان، رهسپار دیدار زال می‌شوند و به آسانی زال را به خانه دوردست رودابه می‌برند. پهلوان به یاری گیسوان بلند رودابه که همچون کمندی است، از روزن کوچکی به درون کاخ می‌رود.

ویژگی‌های مهم رودابه در قالب یک ایزدبانوی بازمانده از هند باستان

داشتن تباری بیگانه

رودابه ریشه‌ای خارجی دارد؛ به این معنی که فردوسی از پدر وی به عنوان شخصی غیر «ایرانی» یاد می‌کند و رودابه را دیوزاد می‌خواند و مهرباب، پدر رودابه با وجود نام ایرانی‌اش، شاه کابل است که به گفته فردوسی، شهری خارج از ایران است:

همان‌ست کز گوهر اژدهاست و گر چند بر تازیان پادشاست
O (فردوسی، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۱۱۹: ب ۶۱۰)

از این مرغ پرورده، وان دیوزاد چگونه برآید - چه گویی - نژاد؟!
O (فردوسی، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۱۲۱: ب ۶۷۰)

خویشکاری مادرانه

رودابه مادر بزرگ‌ترین پهلوان شاهنامه؛ یعنی رستم است. او پرورنده، آموزنده و یاری‌گر فرزند است. در ریگ‌ودا نیز از سرسوتی به‌عنوان بهترین مادر یا بهترین الهه رودخانه‌ها یاد می‌شود: ای سرسوتی، ای بهترین مادران، ای بهترین رودخانه‌ها، ای بهترین الهه‌ها، ما مانند گذشته شهرتی نداریم، ای مادر، ما را تشخص فرما. ای سرسوتی که الهی می‌باشی، و در تو همه موجودات جمع شده‌اند (ریگ‌ودا، ماندلای دوم، سرود ۴۱، در ستایش خدایان مختلف، بند ۱۶).

نگهداری از نطفه

رودابه پاک‌کننده نطفه زال است و ثمره این عمل به دنیا آوردن رستم است. «ای سرسوتی، نطفه را نگهداری فرما» (ریگ‌ودا، ماندلای ده، سرود ۱۸۴، در ستایش آدیتی، بند ۲)^۱. این سخن اشاره به باروری و زایش این الهه دارد.

ارتباط با پرندگان اساطیری

رودابه تنها زنی است که سیمرغ را درک می‌کند و سیمرغ دانا هنگام زادن به یاری وی می‌آید. سیمرغ از نمادهای خرد و دانایی است:

به بالین رودابه شد زال زر پر از آب رخسار و خسته جگر

^۱. موضوع این سرود برکت و یا تبرک نطفه است و خدایان مختلفی نیز در آن نام برده شده‌اند.

چُن آن پَر سیمرغش آمد به یاد بخندید و سبندخت را مژده داد
یکی مجمر آورد و آتش فروخت و زن پَر سیمرغ لختی بسوخت
هم اندر زمان تیره گون شد هوا پدید آمد آن مرغ فرمانروا

(فردوسی، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۱۵۲: ب ۱۴۴۸-۱۴۵۱)

در برخی روایات سرسوتی سوار بر پرنده‌ای عظیم و زیبا توصیف شده است. «سرسوتی خدایانوی شعر و موسیقی که ایستاده بر نیلوفر آبی و همراه با قوی مرکوب خویش تصویر شده است» (ایونس، ۱۳۷۳: ۱۵۹).

ارتباط با آب

از نقاط مشترک فرهنگ و تمدن هند و ایران احترام و تقدس به عنصر آب است و برای هر دو تمدن دارای اهمیت بود، به همین دلیل برای آب مراسم قربانی و فدیة برگزار می‌کردند. اهمیت وجود آب به عنوان عنصری حیاتی نزد اجداد اولیه بشر، امری شناخته شده بوده است و شاید به همین دلیل است که نزد دو تمدن ایران و هند، آب جزء نخستین آفریده‌های پروردگار است و این عنصر حیات بخش را مقدس می‌پنداشتند و ایزدی را نگهبان آن می‌دانستند. روز یازدهم اسفند روز "خور" و اول گاهنبار دوم است و در همین روز خداوند آب را آفرید.

نکته جالب توجه در داستان زال و رودابه، وجود لفظ «آب» در نام دختر و پدر است. واژه Sarasvati از ریشه Saras به معنای جاری شدن اخذ شده و با مفهوم آب مترادف است. از سوی دیگر واژه Wati به معنای زن است. این نام از این باور حکایت دارد که زن و آب با هم قرابت دارند. ای سرسوتی، ای خداوند روزی فراوان، و آب فراوان (ریگ ودا، ماندلای دوم، سرود ۴۱، در ستایش خدایان مختلف، بند ۱۷).

یاری دهندگان رودابه و سرسوتی

این عقیده که زن نمی‌تواند موجودی کاملاً مستقل باشد و نیاز زن به حمایت از طرف دیگران و تکامل وجودی او با وجود یک مرد، باوری بوده است که از همان ابتدا وجود داشته است؛ چنان که به عقیده ابولین رید: «این نظریه که مردان در جامعه بر زنان برتری دارند، به دو ویژگی زیستی وابسته است: مردان اغلب بزرگ تر و عضلانی تر و ورزیده تر از زنان اند و زایش فرزند به عهده زنان است. از این رو این نظریه، زنان را برای گذران زندگی و پشتیبانی از خود، بیچاره و وابسته به مردان پر زور و باهوش نشان می‌دهد»

(رید، ۱۳۸۸: ۴۴). مطابق باور گذشتگان برای خدایانوان، نگهبان و حامی و دستیار فرض شده است. در اسطوره هندی، سرسوتی به تنهایی قادر به انجام کاری نیست. این است که وقتی این خدایانوا بخواهد ابراز خدایی و قدرت بکند، باید همراهانی داشته باشد. همراهان سرسوتی غیر از ابر و باد و باران احتمالاً صاعقه، برف و مه را با خود دارد. در هر دو تمدن، سرسوتی و رودابه از حمایت ایزدان/پهلوانان پرزور و پرمایه برخوردار می‌شوند.

در ایران، زال حامی و پشتیبان رودابه است و در هند، ایندرا زورمندتر از دیگر خدایان است و بیشتر از دیگر خدایان به حمایت از سرسوتی می‌پردازد و نیز تنها با وجود این ایزدان است که بغ‌بانوان آب می‌توانند بارور شوند و باران بیافرینند؛ چرا که ابتدا باید ایزدان نگهبان در نبردی سخت، دیو خشکسالی را شکست دهند و بعد از شکست دیو است که آب‌ها آزاد می‌شوند و باران از قید و بند دیو خارج می‌شود و فرو می‌ریزد. در وداها، ایندرا به هیأت شاه آریایی جنگجو با پوستی زرین و سوار بر اسب یا ارابه‌ای طلایی که دو اسب کهر با یال و دم آویخته و افشان آن را می‌کشد، تصویر شده است. او را سرشتی است خشن، تشنه و دوست‌دار سومه، نوشابه سکرآور خدایان است و قدرت خود را از سومه به دست می‌آورد (ایونس، ۱۳۷۳: ۱۸). این صفات کم و بیش در هیئت زال به چشم می‌خورد.

گیسو

در داستان زال و رودابه، طول گیسوان رودابه و درجه استحکام آن که توانسته سنگینی وجود مادی پهلوان را تحمل کند، بیش از دیگر مفاهیم توجه خواننده را برمی‌انگیزد. از دیدگاهی و رای صورت‌های ظاهری کلمات و الفاظ، گیسوی رودابه، نماد و مظهری قابل تعبیر و تفسیر است. برپایه این نوع تعبیر و تفسیر به قصد قابل فهم کردن اسطوره رودابه است که بخشی از واقعیت‌های پنهان در گنجینه فرهنگی متعلق به سرزمین کهن ما بازایی می‌شود. شاید قدرت نهفته در گیسوان رودابه را بتوان در حکم مظهری از اقتدار زن باستانی به شمار آورد:

دو رخساره چون لاله اندر سمن سر زلف جعدش شکن بر شکن
(فردوسی، ۱۳۸۶، ص ۱۱۶: ب ۵۳۹)

ز بالا کمند اندرافگند زال فرود آمد از کاخ فرخ همال
(فردوسی، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۱۱۷: ب ۵۶۰)

تندیس‌های برجای مانده و کشف شده از دوران باستان در هند حاکی از این هستند که سرسوتی در جایگاه ایزدبانوی آب و باروری همواره با گیسوان بلند و مجعد که بر شانه‌های خویش آویخته، ترسیم

شده است. سرسوتی بانوی شعر و موسیقی ایستاده با دو دست در حال نواختن ساز و با دوست دیگر خود رشته‌ای از مروارید را بر موهای خود می‌نشانند (ایونس، ۱۳۷۳: ۱۵۹).

ارتباط با کوه

یکی از ویژگی‌های پری، زندگی در سرزمین‌ها و قصرهایی زیبا همچون بهشت، بر بالای کوه‌های بلند است. پریان در قصه‌ها و افسانه‌ها، لایق باشکوه‌ترین و درعین حال جادویی‌ترین قصرها هستند:

خرامد مگر پهلوان با کمند به نزدیک دیوار کاخ بلند
(فردوسی، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۱۱۵: ب ۴۶۵)

فروید آمد از بام کاخ بلند به دست اندرون دست شاخ بلند
(فردوسی، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۱۱۶: ب ۵۳۴)

در وداها سرسوتی خدایانوی آب و رودی است با همین نام که از هیمالیا و سرزمین کهن آریا به جانب غرب سرازیر می‌شود.

نامیرایی

به رودابه، همچون برخی شخصیت‌های دیگر شاهنامه که اصل و ریشه‌ای ایزدی یا اسطوره‌ای دارند، طول عمر مافوق انسانی نسبت داده شده است. در شاهنامه از مرگ این شخصیت سخنی به میان نیامده است. سرسوتی به همراه پروتی و دورگا، از سه ایزدبانوی جاودانه آئین هندو است که همسران سه خدای آیین هندو برهما، ویشنو و شیوا هستند (ایونس، ۱۳۷۳: ۱۶۱).

ارتباط با مار

هنگام توصیف گیسوهای رودابه به صورت مار بر مار برمی‌خوریم:

کمندی گشاد او ز سرو بلند که از مشک از آن سان نییچد کمند
خم اندر خم و مار بر مار بر بران غبغبش نار بر نار
بدو گفت بریاز و برکش میان بر شیر بگشای و چنگ کیان
بگیر این سیه گیسو از یکسوم ز بهر تو باید همی گیسوم

(فردوسی، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۱۱۵: ب ۵۲۳-۵۲۶)

«مار جزء تصاویری است که در اغلب موارد به‌طور نمادین، نمایشی است از قدرت زنانه و اصل مادینه هستی. مار به باستانی‌ترین الهه باروری منسوب است» (پوپ، اکرم، ۱۳۸۷: ۲۵۴). همان‌گونه که پیشتر

اشاره شد، رستم از طرف مادر نژادش به ضحاک ماردوش می‌رسد، اژدها درواقع توتم خانوادگی او محسوب می‌شود. در شاهنامه بر بازوی رستم و درفش وی تصویر اژدها نقش شده است. این درفش نشانگر تبار مادری رستم است که پاره‌ای این درفش را نماد مادرسالاری می‌دانند. در دوران بسیار کهن در مناطق مختلف جهان مار به‌عنوان سمبل زاینده و میراننده و گاهی هر دو مورد احترام بوده است. در ایران پس از چیره شدن آیین زردشت مار جانور اهریمنی شناخته شد؛ اما در برخی متون فارسی، جنبه مثبت نیز در سمبل مار و اژدها به چشم می‌خورد. «سمبل مثبت مار، هوش و خرد و سمبل مثبت اژدها قدرت فوق‌العاده است» (تاواراتانی، ۱۳۸۱: ۱۶۰).

ارتباط با ماه

یکی سرو دید از برش گرد ماه نهاده به مه بر ز عنبر کلاه
(فردوسی، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۱۰۹، ب: ۳۳۱)

نفس را مگر بر لبش راه نیست چو در جهان نیز یک ماه نیست
(فردوسی، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۱۱۰، ب: ۴۱۴)

رودابه چهره قمری و گیسوانی سیاه رنگ دارد و این موضوع علاوه بر تبیین تضاد موجود در چهره و گیسوی رودابه، نشانه‌ای برای ماه و تیرگی آسمان قلمداد می‌شود. در این نگاه گیسوان بلند او مظهر سیاهی شب و چهره سپید او مظهر ایزد ماه است. تضاد موجود در چهره و گیسوی رودابه درنهایت به وحدت منجر می‌شود و او را از نیرویی اهریمنی به نیرویی اهورایی مبدل می‌کند. «در توصیفات رودابه کلمات ماه، ماهروی و سرو در گرد ماه آمده است. مادر الهه و الهه وابسته به او همیشه به ماه مربوط بوده‌اند» (واحد دوست، ۱۳۸۷: ۲۱۸). «ماه نماد دریا، بارداری و زایش است. زنان، موجودات دریایی، تاریکی و مخلوقات شب همگی متعلق به سمبل ماه هستند» (میت فورد، ۱۳۸۸: ۱۱). از بین فلزات نقره به ماه تعلق دارد، شکل هندسی متعلق به ماه قطرات باران بود و اگر ماه را به صورت انسان می‌نمایانند، نشانه آن به شکل زنی زیبا بوده است (دادور و منصوری، ۱۳۸۵: ۵۷). هاله نورانی دور ماه را علامت باران شمرده‌اند و از نمادهای ماه دایره‌ای است که گاه دور آن شعاع‌هایی ترسیم است (پورداد، ۱۳۷۷: ۲۲). انار نیز میوه منسوب به ماه و مظهر فراوانی و باروری و برکت و حاصلخیزی است (صمدی، ۱۳۶۷: ۳۴).

زیبایی

پری‌روی گفت سپهد شنود ز سر شعر گلنار بگشاد زود
(فردوسی، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۱۹۹، ب: ۵۲۰)

پری در ادبیات فارسی، مظهر لطافت، کمال و زیبایی و مشبه به جمال، تصوّر شده و گاه سیمایی مانند فرشتگان یافته است. «پری و ماه هر دو نشانه‌های باروری زنانه‌اند» (بیضایی، ۱۳۹۰: ۸۳). پری که در اعتقادات باستانی، الهه زاینده‌گی و باروری بوده، زیبایی و رخ‌نمایی او نیز امری اهورایی به شمار آمده است؛ اما با تحوّل ارزش‌های اخلاقی و اعتقادی پس از ظهور زردشت این موضوع جنبه اهریمنی یافت که برای شیفتگان پری سرانجامی ناگوار به همراه داشت. «آپسارها و پریان اسطوره، در حماسه‌ها و افسانه‌های مردمانه گاه به گونه شاهزاده خانم‌ها یا دختران وزیر درمی‌آیند، و گاه به گونه دختر کشاورز روستایی (خارکن، آسیابان، باغبان، دهقان و غیره)» (بیضایی، ۱۳۹۰: ۲۰۹). رودابه در کشوری بیگانه بر سر راه پهلوان قرار گرفته و با زیبایی و رخ‌نمایی زال را شیفته خود می‌کند. در این داستان ساختار پتریکا حفظ شده و می‌رساند که مضمون پریان بازمانده اساطیر و داستان‌های اقوام بسیار کهن آریایی شکارگر است، و سوای معنای واژه پری در نقش اجتماعی او، باروری و خواهش جنسی نیز بدست می‌آید. «پریان در تصاویر دیوارنگاره‌های سغدی با بدن پرندگان و سر انسان، تاجی بر سر، گیسوان یافته و آویخته بلند دارند» (حاتم و محمدی، ۱۳۹۰: ۷۳). پرستنده در توصیف زیبایی رودابه با زال چنین می‌گوید:

سه دیگر، چو روداوه ماهروی یکی سرو سیم است با رنگ و بوی
 ز سر تا به پایش گل‌ست و سمن به سرو سهی بر سهیل یمن
 از آن گنبد سیم سر بر زمین فروهشته بر گل کمند کمین
 (فردوسی، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۱۱۲، ب ۵۴۳-۴۵۵)

در نگاره‌های دینی از سرسوتی چون زنی زیبا، با پوستی سفید و روشن، هلال ماه بر ابرو سخن می‌گویند (ایونس، ۱۳۷۳: ۱۶۰).

گل نرگس

گل نرگس ۲۶ بار در شاهنامه به کار برده شده و در توصیف رودابه، چشم‌هایش به نرگس تشبیه شده است:

دو چشمش بسان دو نرگس به باغ مژه تیرگی برده از پر زاع
 (فردوسی، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۱۸۴، ب ۲۹۱)

از میان گل‌ها، گل نرگس و نیلوفر آبی متعلّق به ماه هستند. فردوسی در توصیف چشم‌های رودابه از گل نرگس که زرد رنگ است، استفاده کرده است. در برخی موارد رنگ زرد با ایزدبانو سرسوتی تقارن می‌یابد (ایونس، ۱۳۷۳: ۱۶۷).

نیلوفر

لوتوس^۱ که به فارسی گل آزاد (گل زندگی و گل آفرینش) نیز گفته شده یا همان نیلوفر آبی نمادی از خورشید، قمر یا تولد و مرگ است (ایزدپرست، ۱۳۸۵: ۵۹). در اساطیر کهن ایرانی، نیلوفر گل اردویسور اناهید ایزدبانوی باروری و برکت و عشق به شمار می‌رفته است و اناهید تصور اصلی مادینه هستی در روایات دینی ایران قدیم بوده است که از جهانی با معتقدات هندیان باستان است (یاحقی، ۱۳۸۶: ۸۴). نیلوفر آبی چون در میان آب‌های زلال رشد یافته، شکوفایی آن مظهر معنویت و حاصل خیزی زمین است. «نیلوفر آبی متعلق به ماه است. نیلوفر آبی، گل منسوب به ایزدبانو سرسوتی است. برخی روایات سرسوتی را بر روی سریری از گل نیلوفر آبی نشسته معرفی می‌کنند» (صمدی، ۱۳۶۷: ۳۴). در بخش ارتباط با ماه نیز، به ارتباط ماه با رودابه اشاره شد، که نیلوفر آبی متعلق به ماه بیان شده است.

سرو

سرو و مترادف‌های مرکب آن، همچون آزادسرو، زادسرو و سرو آزاد و غیره در معنی معشوقه بلند بالا و خوش‌اندام در ادب فارسی و شاهنامه به کارفته است. در توصیفات رودابه قد و قامت وی به سرو سهی تشبیه شده است:

سه‌دیگر، چو رودابه ماه‌روی یکی سرو سیم است با رنگ و بوی

(فردوسی، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۱۹۵: ب ۴۵۲)

برآمد سیه چشم گلرخ به بام چو سرو سهی بر سرش ماه تام
(فردوسی، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۱۹۸: ب ۵۰۷)

سرو کشته زرتشت نماد ایزدبانو اردویسور اناهیتا و نشان سرسبزی و جاودانه است (بیضایی، ۱۳۹۰: ۱۰۰). به نظر برخی، انتساب صفت آزادگی به سرو یادگار ارتباط آن با ایزدبانوی آب‌ها است که در اساطیر و افسانه‌ها رمزی از آزادی و آزادگی به شمار می‌رود (یاحقی، ۱۳۸۶: ۴۶۰).

انار

فردوسی در توصیف رودابه، کلمات «گل نار» و «ناردان» را به کار برده است:

رخانش چو گلنار و لب ناردان ز سیمین برش رسته دو نار دان!
(فردوسی، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۱۸۴: ب ۲۹۰)

1. Lotus

پردانگی انار نمایندهٔ برکت و باروری و نمادی است از ایزدبانوی آب و باروری. «شکل انار از روزگاران کهن نزد شاعران ایرانی به سینه زنان تشبیه شده که به هنگام زادن و تولیدمثل تواند بود» (یاحقی، ۱۳۸۶: ۱۶۶). غالباً و در باورهای کنونی هندو، سرسوتی همسر برهما و مادر و داهایی است که از سر برهما بیرون می‌ریزند (ایونس، ۱۳۷۳: ۱۵۸) در میان اقوام مختلف مجسمه‌هایی از سنگ و عاج یافت می‌شود که معمولاً فاقد صورت‌اند و تنها علائم زنانه در آن‌ها به صورت برجسته نمایان است. این پیکرک تماماً مفهوم بارداری، شیردهی و قابلیت‌های زنان قدرت مند عهد باستان را می‌رسانند. این تندیس‌های متعدد که در یک حوزه وسیع جغرافیایی در فرهنگ‌های دوران پارینه سنگی جدید به دست آمده‌اند تماماً در خصوصاتی با هم شبیه هستند و آن مبالغه و تاکید در برجسته نشان دادن سینه‌ها و شکم و دستگاه تناسلی آنان می‌باشد که مبین وظایف باروری و تولد و اعتقاد به الهه در حیطه وظایف مادریش است (لاهیجی، ۱۳۸۱: ۳۹۸). تندیس‌هایی که از ایزدبانوان هند بر جای مانده، سرسوتی را با سینه‌های برجسته به شکل انار نمایان می‌کند. در ریگ‌ودا هم خطاب به سرسوتی گفته می‌شود که در این فصل، آن سینه را برای ارتزاق ما بگشای (ریگ ودا، ماندلای اول، سرود، ۱۶۴، بند ۴۹).

بحث و نتیجه‌گیری

رودابه با داشتن عمری طولانی و مافوق انسانی و این که از نسل جهان اهریمنی است و به سلسله شاهی بیگانه (اژی‌دهاک) تعلق دارد، از کارکردی مرتبط با عشق و زیبایی، عزم و باروری و حمایت پهلوانی آرمانی و زورمند، برخوردار می‌شود. این جنبه‌ها در کل به ما امکان می‌دهد که وی را به احتمال بسیار به مثابه بازتابی از اسطوره و مراسم بازمانده از ایزدبانوی آب و باروری در هند باستان بشناسیم. از میان صفات و ویژگی‌های ذکر شده در داستان رودابه، ارتباط با آب، ماه، سرو، انار، مار، گل نرگس، نیلوفر آبی، از نمادهای زنانگی و مربوط به ایزدبانوی آب، برکت و باروری هستند. به احتمال بسیار رودابه ترکیبی از بازتاب‌های ایزدبانوی کهن آب در هند است که نقش و خویشکاری‌های ایزدبانوی آب‌ها در هند در تکوین حماسی به نقش و ویژگی‌های «رودابه» در شاهنامه منتقل شده است.

تعارض منافع

تعارض منافع نداریم.

منابع

اسلامی ندوشن، محمدعلی. (۱۳۷۰). *آواها و ایماها*. تهران: یزدان.

اعظم‌لطفی، فرزانه. (۱۳۸۷). بررسی واژه‌های هندی در شاهنامه فردوسی. پژوهش ادبیات معاصر جهان، ۱۳ (۵۰)، ۱۴۵-۱۲۷.

ایزدپرست، زیبا. (۱۳۸۵). گیاه لوتوس تا اسلیمی و ختایی. رهپویه هنر، ۲ (۱)، ۶۱-۵۸.

ایونس، ورونیکا. (۱۳۷۳). اساطیر هند، ترجمه باجلان فرخی. تهران: اساطیر.

بولن، شینودا. (۱۳۷۳). نمادهای اسطوره‌ای و روانشناسی زنان. ترجمه آذر یوسفی. تهران: روشنگران بهار. مهرداد. (۱۳۸۶). از اسطوره تا تاریخ. تهران: چشمه.

بیضایی، بهرام. (۱۳۹۰). هزار افسان کجاست. چاپ دوم. تهران: روشنگران و مطالعات زنان.

پورداد، ابراهیم. (۱۳۷۷). یشتها. تهران: اساطیر.

پوپ، آرتر و آکرمن، فیلیس. (۱۳۷۸). سیری در هنر ایران. ترجمه نجف بندری و دیگران. جلد هفتم. تهران: علمی و فرهنگی.

تاواراتانی، ناهوکو. (۱۳۸۳). سمبل «مار» در متون کلاسیک ادب فارسی. متن پژوهی ادبی، ۷ (۲۱)،

۱۶۰-۱۴۷. Doi: [10.22054/ltr.2004.6281](https://doi.org/10.22054/ltr.2004.6281)

جلالی نائینی، محمدرضا. (۱۳۸۵). گزیده سروده‌های ریگ ودا. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

حاتم، غلامعلی و محمدی، محمد. (۱۳۹۰). نقاشی سغدی سرچشمه‌ای برای نگارگری ایرانی. فصلنامه مطالعات هنر اسلامی، ۷ (۱۴)، ۸۰-۶۱.

حیدری‌زاده، نگین. (۱۳۹۳). بررسی تطبیقی شخصیت "سودابه" در شاهنامه فردوسی و "لیدی مگبث" در مگبث - شکسپیر. زن و فرهنگ، ۵ (۲۰)، ۴۰-۲۳.

خالقی مطلق، جلال. (۱۳۸۶). یادداشت‌های شاهنامه. دفتر یکم. تهران: مرکز دایره المعارف بزرگ اسلامی.

خالقی مطلق، جلال. (۱۳۹۵). زنان در شاهنامه. تهران: مروارید.

دادور، ابوالقاسم و منصوری، الهام. (۱۳۸۵). درآمدی بر اسطوره‌ها و نمادهای ایران و هند. تهران: دانشگاه الزهراء.

ذکرگو، امیرحسین. (۱۳۹۴). ایزدان آب و آبریان اساطیری. تهران: ترجمه و نشر آثار هنری «متن».

رستگارفسایی، منصور. (۱۳۸۸). فرهنگ نام‌های شاهنامه. جلد اول. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

رید، ایولین. (۱۳۸۸). زن در گستره تاریخ کامل مادرسالاری، ترجمه افشنگ مقصودی. تهران: گل‌آذین.

سرامی، قدمعلی. (۱۳۸۸). *از رنگ گل تا رنج خار (شکل شناسی داستان‌های شاهنامه)*. تهران: علمی و فرهنگی.

صمدی، مهرانگیز. (۱۳۶۷). *ماه در ایران*. تهران: علمی و فرهنگی.

طالشی، یدالله. (۱۳۹۵). *زمینه‌های تطبیقی در حماسه‌های بزرگ جهان*. تهران: ماه باران.

طبری، محمدبن جریر. (۱۳۸۸). *تاریخ طبری*. ترجمه ابوالقاسم پاینده. چاپ هفتم. تهران: اساطیر.

علی‌نقی، حسین. (۱۳۹۰). *تحلیل شخصیت و نقش زنان در داستان‌های شاهنامه*. زن و فرهنگ، ۳(۹)، ۸۱-۵۹.

فاتحی، اقدس. (۱۳۹۶). *علل دگردیسی ریشه‌های اساطیری شخصیت سودابه در داستان سیاوش شاهنامه/ ادبیات عرفانی و اسطوره‌شنختی*، ۱۳(۴۸)، ۲۴۲-۱۹۷.

فردوسی، ابوالقاسم. (۱۳۸۶). *شاهنامه*. تصحیح جلال خالقی‌مطلق. دفتر یکم. تهران: مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی.

کزازی، میرجلال الدین. (۱۳۹۱). *نامه باستان*. جلد اول. تهران: سمت.

لاهیجی، شهلا. (۱۳۸۱). *شناخت هویت زن ایرانی در گستره پیش از تاریخ و تاریخ*. چاپ سوم. تهران: روشنگران و مطالعات زنان.

مسکوب، شاهرخ. (۱۳۸۱). *تن پهلوان و روان خردمند*. چاپ دوم. خرمشهر: طرح نو.

معمودی، ناهید. (۱۳۸۸). *فردوسی و نظام قانونمند و شگفتی‌زای شاهنامه*. تهران: گوتنبرگ.

میت‌فورد، میراندا بروس. (۱۳۸۸). *فرهنگ مصور نمادها و نشانه‌ها در جهان*. ترجمه ابوالقاسم دادور و زهرا قاران. تهران: الزهرا.

یاحقی، محمدجعفر. (۱۳۸۶). *فرهنگ اساطیر و داستان‌واره‌ها در ادبیات فارسی*. تهران: فرهنگ معاصر.

English References

Khaleghi Motlagh, D. J. (2012). *Women in the Shahnameh*, Costa Mesa, CA: Mazda Publishers.

Persian References Translated to English

Alinaghi, H. (2010). Tahlile shakhsyat and naghsh-e zanan dar dastanhaye shahnameh. *Journal of Women and Culture*, Vol. 3, No.9, Pp: 59-81. [In Persian]

AazamLotfi, F. (2007). A Study of Indian Words in Ferdowsi's Shahnameh. *Research in Contemporary World Literature*, Vol. 13, No. 50, Pp: 127-145. [In Persian]

- Barani, M. and Khanisomar, A. (2013). Baresi tatbighi ostoreye ab dar asatire iran and hend. *Subcontinental Studies*, Vol. 5, No. 17, Pp: 17-32. [In Persian]
- Baniasad, Z. (2018). Ostreye ab and baran dar adyan iran bastan and hend. *Quarterly Journal of Literature, Mysticism and Philosophy*, Vol. 4, No.1, Pp: 5-25. [In Persian]
- Bahar, M. (2007). *Az ostore ta tarikh*. Tehran: Cheshmeh. [In Persian]
- Beizaei, B. (2011). *Hezar afsan kojast*. 2nd ed. Tehran: Roshangaran and Motaleate Zanan. [In Persian]
- Bolen, Sh. (1994). *Nemadhaye ostoreyie and ravanshenasi zanan*. Tr. Azar yousefi. Tehran: Roshangaran. [In Persian]
- Dadvar, A. Gh. and Mansori, E. (1916). *Daramadi bar ostoreba and nemadhaye iran and hend*. Tehran: University of Alzahra. [In Persian]
- Islami Nodushan, M. A. (1991). *Avaba and Imaba*. Tehran: Yazdan. [In Persian]
- Fatehi, A. (2017). Elale degardisi rishehhaye asatirie shakhsiyate soudabe dar dastane siyavashe shahnameh. *Quarterly Journal of Mystical and Mythological Literature*, Vol. 13, No.48, Pp: 197-242. [In Persian]
- Ferdosi, A. (2006). *Shahnameh*. Correction by Jalal khaleghi Motlagh. Daftare 1. Tehran: Markaze Daeratoamaarefe Eslami. [In Persian]
- Haghparsat, L. and Yahaghi, M. J. (2016). Sakhtare ostorei nakhostin nabarde ghahreman hendoirani. *Persian Language and Literature Research-University Jibad*, No.40, Pp: 21-50. [In Persian]
- Hatam, Gh. and Mohammadi, M. (2011). Naghashi soghdi sarcheshmehei baraye negargari irani. *Quarterly Journal of Islamic Art Studies*, Vol. 7, No. 14, Pp: 61-80. [In Persian]
- Heidarizadeh, N. (2014). Baresi tatbighiye shakhsiyate sudabeh dar shahnameye ferdosi and lidy makbes dar makbes Shakespeare. *Journal of Women and Culture*, Vol. 5, No.20, Pp: 23-40.[In Persian]
- Ions, V. (1994). *Asatire hend*. Tr. By Bajlan farrkhi. Tehran: Asatir. [In Persian]
- Izadparast, Z. (2005). Giyah Lotus ta eslimi and khatayi. *Rahpooyeh Art Quarterly*, Vol. 2, NO. 1, Pp: 58-61.[In Persian]
- Jalali Naeini, M. R. (2005). *Gozideye soroudhaye rig veda*. Tehran: The Ministry of Culture and Islamic Guidance. [In Persian]
- Kazazi, Mir Jalal Aldin. (2011). *Nameye bastan*. 1Vol. Tehran: Samt. [In Persian]
- Khaleghi Motlagh, J. (2006). *Yaddashthaye shahnameh*. Daftare1. Tehran: The Centre for The Great Islamic Encyclopaedia (Centre for Iranian and Islamic Studies). [In Persian]
- Khaleghi Motlagh, J. (2015). *Zanan dar shahnameh*. Tehran: Mourvarid. [In Persian]
- Lahiji, sh. (2001). *Shenakhte hoviyaie zane irani dar gostareye pish az tarikh and tarikh*. 3rd ed. Tehran: Roshangaran and Motaleate Zanan. [In Persian]
- Meskob, Sh. (1999). *Tane pahlavan and ravane kheradmand* Khoramshahr: Tarhe No. [In Persian]
- Mitford bruce, M. (2008). *Farhange mosavare nemadha and nesbanebba. Dar jaban*. Tr. By Aboaghasem Dadvar and Zahra Gharan. Tehran: Al-Zahra University. [In Persian]
- Mo'tamedi, N. (2008). Ferdooosi , *nezame ghannmande shegftizaye shahnameh*. Tehran: Gotenberg. [In Persian]

- Pope. Upham Arthur and Ackerman, Phyllis. (1999). *Seiri dar bonare iran*. Tr. Najaf Bandari. 7 Vol. Tehran: Elmi and Farhangi. [In Persian]
- Pourdavod, E. (1998). *Yashtha*. Tehran: Asatir. [In Persian]
- Rastegare Fasayi, M. (2008). *Farhange namhaye shahnameh*. 1Vol. Tehran: Pazhoheshgah olome Ensani and Motacate Farhangi. [In Persian]
- Reed, E. (2008). *Zan dar gostareye tarikhe kamele madarsalari*. Tr. By Afshang Maghsudi. Tehran: Gol azin. [In Persian]
- Samadi, M. (1988). *Mah dar iran*. Tehran: Elmi and Farhangi. [In Persian]
- Samoudi, F. (2007). *Izadbanovan iran bastan and bend*. Tehran: Aron. [In Persian]
- Sarrami, Gh. (2008). *Az range gol ta ranje khar*. Tehran: Elmi and Farhangi. [In Persian]
- Tabari, Mohammad ebn jarir. (2008). *Tarikhe tabari*. Tr. By Aboalghasem Payandeh. 7th ed. Tehran: Asatir. [In Persian]
- Taleshi, Y. (2015). *Zaminehaye tatbigbi dar bemasehay bozorge jahan*. Tehran: Mah Baran. [In Persian]
- Tavarati, N. (2002). "Snake", as a Symbd in the Persian Classical Literature. *Literary Text and Research*, Vol. 7, No. 21, Pp: 147-160. Doi: [10.22054/ltr.2004.6281](https://doi.org/10.22054/ltr.2004.6281) [In Persian]
- Yahaghi, M. J. (2006). *Farhange asatir & dastanvareha dar adabiyate farsi*. Tehran: Farhange Moaser. [In Persian]
- Zekrg, A. (2014). *Izadan ab & abzayan asatiri*. Tehran: Tarjomeh and Nashre Asare Honari. [In Persian]